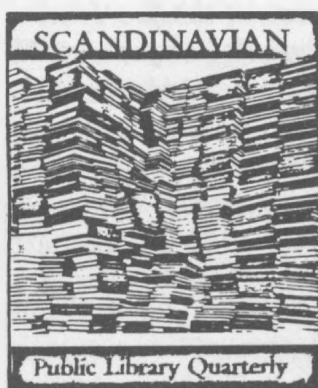

KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRÜGY DÁNIÁBAN

A Scandinavian Public Library Quarterly tematikus száma alapján (Special Issue on Danish Public Libraries. 12.vol. 1979. 1.no.) GÁLNÉ BALLAGI ÁGNES készítette a szemlét.

Noha a dán közművelődési könyvtárak problémái mögött a hazaitól eltérő társadalmi ellentmondások húzódnak meg, mégis figyelmünkre méltó, mint főváros centrikus, kis ország korszerűen szervezett könyvtárügye.

Előttörténete a XIX. század elejéig nyúlik vissza, a vidéken alakult olvasóköri körökig, amelyet papok, falusi tanítók szerveztek a tájékozatlan szegény rétegek számára. Az oktatásügy és a növekvő könyvtermelés jobb feltételeket teremtett

a városokban már a század végén a könyvtárak fejlődéséhez. Az alakuló könyvtárakra nagy hatást gyakorolt a modern angol, amerikai közművelődési könyvtári rendszer.

Ennek egyértelmű elfogadtatása az 1920-ban megjelent első könyvtári törvény eredménye. Ugyanebben az évben alakult meg a Közművelődési Könyvtárak Állami Szakfelügyelősége, amely mind a mai napig a legfőbb szerepet játssza a szakma irányításában, új módszerek bevezetésében. Szerepe van a könyvtárosképzés megszervezésében is.

A törvény meghatározta az állam anyagi hozzájárulásának mértékét, amelyet a helyi költségvetés 50 %-ában állapított meg, mintegy buzdítva a helyi közigazgatást mind nagyobb költségvetés biztosítására. Az arányok a későbbi évek gyakorlatában módosultak. A jelen gazdasági helyzetben szó van teljes megszüntetéséről is.

A könyvtári struktúra módosulását eredményezte az 1931-es törvény javaslata, amely az általános iskolákban létesítendő könyvtárakra vonatkozott. Ez több közigazgatási egységben a gyermekkönyvtárügy elkülönüléséhez vezetett. A jelenleg érvényben lévő 1964-es törvény kimondja, hogy minden településnek legyen közművelődési könyvtára, amely egy egységként működik, szolgáltatást nyújtva a gyermek- és felnőtt lakosságnak egyaránt. Az 1970-ben végrehajtott közigazgatási reform 14 megyére és 275 helysége osztozta az országot. A korábbi helyzethez képest ez összevonást jelentett, és a területi koncentráció hasonló átszervezéseket eredményezett könyvtári vonatkozásban is. Jelenleg 247 közművelődési könyvtár működik. Minden megyében a legnagyobb városi könyv-

tárat bízták meg megyei könyvtári funkciók ellátásával. Mind az állam, mind a megyei tanács külön támogatást nyújt ennek a feladatkörnek a betöltéséhez.

Minden helyi vezetés köteles gondoskodni a lakosság közművelődési könyvtári ellátásáról. Ahol nincs telepített könyvtár, ott kulturális együttműködés keretében mozgókönyvtári szolgáltatást biztosítanak. Az ország területén 63 mozgókönyvtár működik. A könyvtárak 2/3 részét főfoglalkozású, képesített könyvtáros vezeti és egész nap nyitva tartják. 80 kisebb helységben rövidített nyitvatartású, részfoglalkozású munkatárssal dolgozó könyvtár van. Ezek a képesítés nélküli könyvtárosok 14 napos kötelező alapképzésben vesznek részt. E csökkent funkciójú könyvtárak kb. a lakosság 11 %-át látják el. Az ország területén 1157 telepített szolgáltatóhely van, beleszámítva a nagyterjedésű városok külső kerületeiben működő fiókkönyvtárakat is. A heti nyitvatartási órák száma 2–56 óra között váltakozik, 1977-es adatok szerint átlagosan 13 óra. A közművelődési könyvtárak ugyanebben az évben 66 millió kötet könyvet kölcsönöztek, ebből a felnőttek 37,6 milliót, a 14 éven aluliak 28,5 milliót. Az év folyamán elolvasott könyvek közül 1 felnőtt lakosra 9,3 kötet, egy gyermek lakosra 27,4 kötet jut. A könyvtárak állománya 25,3 millió kötet, mintegy 5 kötet lakosonként. 800 ezer lemez, és 243 ezer kazetta egészíti ki az állományt. 3,5 millió lemezt és 1 millió kazettát kölcsönöztek a könyvtárak.

A könyvtárban foglalkoztatottak teljes létszáma 4000 fő, ebből 1750 a képesített könyvtáros.

A közművelődési könyvtárak feladatai

A könyvtárak feladatkörének, célkitűzéseinek meghatározása pontosan tükrözi a társadalmi élet problémáit. Ezt a törvény a következőkben határozza meg:

A közművelődési könyvtárak feladata, hogy az oktatási, kulturális és információs tevékenységet segítsék, ehhez térítésmentesen tegyék hozzáférhetővé a könyveket és egyéb könyvtári egységeket, hangsúlyozva, hogy a könyvtár szolgáltató intézmény, amely gondoskodik a dokumentumokról és az információkról, közvetlen nevelői feladat nélkül. Megadja a lehetőséget a gyermek és felnőtt lakosságnak, hogy elsajátítson általános technikai és tudományos információkat, hogy önálló véleményt alakítson ki, művészi élményeket szerezzen, személyisége fejlődjön, szórakoztató tevékenységben vegyen részt anélkül, hogy bármely irányban befolyásolná. A korábbi időkben megfogalmazott nevelési és morális célok teljesen elmaradtak. Egy egyre komplikáltabbá váló társadalomban, ahol az embereket elég erősen, gyakran egyoldalúan befolyásolja a tömegkommunikációs propaganda, a közművelődési könyvtár szerepe – párhuzamosan az oktatással – egyre nő.

A szerzeményezési elvek a fent megfogalmazottak szerint alakulnak. A könyvtári törvény kimondja, hogy a minőség a könyv és egyéb dokumentumok kiválasztásának egyetlen kritériuma. Vallási, morális, politikai szempontok egy könyvben nem jelenthetnek alapot az állományból való kirekesztéshez. Egy adott témát az állományban minden lehetséges megvilágításban reprezentálni kell akkor is, ha azok merőben ellentétesek egymással. A törvény a könyvekkel azonos elbírálást javasol az audiovizuális dokumentu-

moknak, bár nem teszi kötelezővé beszerzésüket. Az 1964 óta végbement fejlődés e téren elsősorban a zenei anyagok, a lemezek és kazetták forgalmát érinti. Az utóbbi években a könyvtárak „hangos könyveket” kezdtek kölcsönözni vakoknak, gyengén látóknak.

A könyvtárak információs központként működnek, ahol a közönség speciális kérdéseire választ kap, és bibliográfiákat állítanak össze számára a kívánt témában. E szerep egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. A könyvtárak ugyanakkor kommunikációs láncszemet képeznek a helyi közigazgatás és a lakosság között.

A 70-es években a könyvtárak egyéb kulturális tevékenysége előtérbe került. Kiállításokat, filmvetítéseket, koncerteket, írói eseteket rendeznek. Ezen keresztül lehetőségük nyílik a városban folyó kulturális élet támogatására, koordinálására, ami azért különösen jelentős, mert a kisebb helységekből gyakran a könyvtár az egyetlen közművelődési intézmény.

A városi könyvtárak szolgáltatásai közé tartozik a kórházi, intézményi, börtön stb. ellátás, tehát a könyvtár utánanyúl azoknak az embereknek, akik nem tudják felkeresni. Ehhez a feladatkörhöz tartozik a házhozzállítás megszervezése öregek, betegek számára.

Központi szolgáltatások

A Közművelődési Könyvtárak Állami Szakfelügyelete javaslatára alakultak azok a vállalatok, amelyek szolgáltatásaikkal nagy segítséget nyújtanak az ország könyvtárhálózatának. A könyvtárellátó központ önálló intézmény, városi, politikai és könyvtári szervezetek képviselőiből alakult bizottság irányítja.

Három részlege bibliográfiai, kiadói, könyvtári berendezéseket gyártó és forgalmazó tevékenységet végez. Utóbbiból 1979. január 1-től önálló céget hoztak létre. A központ a közművelődési és iskolai könyvtárakat egyaránt ellátja. Központi katalógust készít, amely a dán nemzeti bibliográfia alapját képezi, tartalmazza az új dán irodalmat, válogatást ad a megjelenő külföldi művekből, lemezekből, kazettákból, egyéb AV dokumentumokból és kottákból. Katalóguscédulákat készít a könyvtárak cédulakatalógusai számára. Kötetkatalógust ad ki gyermekkönyvtári és iskolai könyvtári állományról. Kiadványai elsődleges segítséget nyújtanak a könyvtárak állományépítéséhez. Az újonnan alakult önálló cég a fenti feladatok mellett könyvtártervezési szaktanácsadó szolgáltatással a hazai és külföldi könyvtárak rendelkezésére áll.

Nagyon fontos szolgáltatást jelent a könyvkötő központ munkája. A könyveket és az AV anyagokat könyvtári célra előkészíti. A bekötött könyvekről annotált jegyzéket ad ki, amelyet a könyvtárak propagandaanyagként térítésmentesen megkapnak.

A közművelődési könyvtárak munkájában új fejezetet jelent a központi gépi feldolgozás megvalósítása. 1973-tól folynak kísérletek, azonban anyagi nehézségek miatt a központi adatbázis szolgáltatásai még kezdeti stádiumban vannak.

1968-ban alakult az országos könyvraktár, amely begyűjti a könyvtárak fölös példányait, ezzel enyhítve az elhelyezési gondokat. Egyszermind a könyvtárközi kölcsönzés fontos láncszeme is. Igen nagy segítséget nyújt újonnan létesülő, vagy nagyobb helyiséget nyert könyvtárak számára azzal, hogy hosszabb időre nagyobb állománytesteket kölcsönözhetnek, amíg saját állományukat ki nem építik.

Működési feltételek

Dánia könyvtári hálózata a 70-es években nagy fejlődésen ment keresztül könyvtár-építés terén. Ekkor ért véget a hivatalos épületekre vonatkozó, 30 éve érvényben lévő beruházási korlátozás, amely eddig csak elszórtan tette lehetővé a könyvtárak felújítását.

Minthogy az ország településeinek többsége nem haladja meg a 10 ezres lakosság számot, a könyvtárak alapterülete angol, amerikai példákhoz viszonyítva nem túl nagy. Jelenleg a legnagyobb épület a „Szabadidő-ház” Hvidovreban, Koppenhága egyik elővárosában: 11 500 m², ebből 9000 m² kifejezetten könyvtári funkciójú, a többi egyéb kulturális célokra szolgál. Bár méretei nem tipikusak, funkcionális terve és kivitelezése a 70-es évek dániai könyvtárépítésére jellemző.

A tervezésnél fontos szempontnak tekintik, hogy a könyvtárban mindenki, tehát az idősek, mozgássérültek is jól tudjanak közlekedni, ezért lehetőleg kerülik a lépcső, lift használatát. Előnyben részesítik a horizontális építkezést. Az új könyvtárak egy részében egy nagy teremben helyezkedik el valamennyi részleg és csak a kutatószobák szeparáltak.

Az utóbbi évtizedben húsz 2–5000 m² közötti – Dániában közepes nagyságúnak nevezett – könyvtár épült, ami ottani viszonyok között jó arány. Egy részük más intézményekkel közös épületben működik (pl. múzeum, sportcsarnok stb.).

A nagyvárosi könyvtárak építése folyamatosan történik. A nagyobb települések zömében kész, vagy készül az új könyvtár esetleg több ütemben, mint pl. Odenseben.

Kisebb településeken gyakran régi épületeket, iskolákat, állami hivatalokat, üzlet-helyiségeket bővítenek és alakítanak át könyvtári célra. Ezeknek az épületeknek újrafelhasználása 1–1 esetben indokolt és elfogadható, de általában a könyvtárvezetők óvakodnak az átalakítási módszerektől, mert az így kialakított könyvtárakban nagyon nehéz a korszerű követelményeknek megfelelni.

A könyvtárüggyel kapcsolatos összefoglaló ismertetéseket és elemzéseket két könyvtár munkájának leírása egészíti ki. A herningi városi és megyei könyvtár e könyvtártípus sokoldalú tevékenységét illusztrálja. Herning 55 ezer lakosú, kiterjedt mezőgazdasági területtel rendelkező város, amely 1 főkönyvtárat, 5 fiókkönyvtárat, és 2 mozgókönyvtárának 15 megállóhelyét üzemelteti. Ellátja a szomszédos 6 ezer lakosú Aaskovot is, a két tanács kulturális megállapodása értelmében utóbbiban 13 bibliobusz megállót vehetnek igénybe az olvasók. A főkönyvtár 1970-ben épült, jól felszerelt, modern bútorokkal berendezett intézmény. Felnőtt részlege egyetlen nagy helyiség, amelynek egyik oldalát a zenei részleg foglalja el. A kölcsönző és olvasó összevontan működik, állomány és személyzet vonatkozásában egyaránt.

A gyermekrészleghez meseszoba és barkácsszoba is tartozik. Az épület egy külön szárnyában kapott helyet a helytörténeti levéltár, a városi mozi, és néhány klubszoba.

A város távolabb eső részein 5 fiókkönyvtár működik iskolákban elhelyezve, heti 2–15 órás nyitvatartással. Közülük 4 az iskolai könyvtárral közös helyiségben dolgozik, és állományát is részben megosztja azzal. A két kisebb könyvtárban részfoglalkozású, képesítés nélküli iskolai könyvtáros dolgozik. A többiben képesített munkatársak látják el a szolgáltatást, akik munkaidejük egy részét a főkönyvtárban töltik. A megyei

kórházban a betegellátást, gyermekintézményekben és a helyi börtönben a könyvtári szolgáltatást letétekkel oldják meg. A terület fehér foltjait két-három új fiók tervezésével igyekeznek a jövőben felszámolni. Jelenlegi fiókjaiknak önálló helyiséget akarnak biztosítani.

A megye területén 18 helységben 16 önálló könyvtár működik. A könyvtárközi kölcsönzés e könyvtárak számára egyre gyakoribb, az igények növekedésével összhangban. Ahol van zenei részleg, azok számára a megyei könyvtár lemezeket, kazettákat, nyelvleckét, „hangos könyveket” kölcsönöz.

A kisebb könyvtárakba hetenként egyszer, a nagyobbakba háromszor történik kiszállítás.

Gyermekkönyvtári munka

A dán gyermekkönyvtári tevékenységről az aarhusi gyermekrészleg munkája révén kapunk ízelítőt. Az utóbbi években a gyermekkönyvtári forgalom jelentősen megváltozott, miután a könyvtári törvény igen nagy hangsúlyt helyezett a gyermekeknek a felnőttkével azonos szinten történő könyvtári ellátására. A könyvtárak feladatai a korosztály jellegzetességéből fakadóan speciális tényezőkkel bővülnek. A hagyományos tevékenységek körét a házi feladat készítés, rajzolás, festés, modellezés, gyermek klubok működése egészíti ki. A könyvtár esetenként a napközi funkcióját is betölti, ami olykor nehézségeket okoz, és akadályozza az elsődleges funkciót. Aarhus egyik külső kerületében ezt úgy oldották meg, hogy a helyi ifjúsági klub nyitási időpontját 3 órával előbbre hozták, hogy a gyermekek foglalkoztatása biztosított legyen.

A gyermekkönyv állomány érdekes részét képezik a régi szép gyerekkönyvek újrakiadásai, amelyek iránt igen nagy az érdeklődés a nyugati világ nosztalgia hullámával összefüggésben. Az iskolaelőkészítő osztály számára jelentős mennyiségű ismeretterjesztő könyvet hoznak forgalomba. A szépirodalmi állomány a legkülönbözőbb típusú könyveket tartalmazza. A klasszikusok mellett történelmi regények, detektív regények, állattörténetek, úttörőkről, barátságról, erőszakról, szerelemről stb. szóló könyvek találhatók. Tündérmesék, állatmesék, szépen illusztrált dán és más országok meséskönyvei ugyancsak megtalálhatók. Új műfajként ismerik el a képregényt, amelyet átmenetnek tekintenek a kép és könyv között. A könyvkiadás minden korosztály számára kiad ilyen típusú könyveket, amelyek iránt igen nagy az igény.

A könyvtárban népszerűek az énekeskönyvek és kották. A gépi zene nem szüntette meg a gyerekek igényét az aktív zenélés élményére. A hangzóanyagokat főleg 8 éven felülieknek válogatják, dalokat, zenei anyagot, dramatizált történeteket, drámákat stb. gyűjtjenek. Az idősebb gyerekeket a beat zene és könnyűzene érdekli elsősorban.

A gyermekkönyvtárban igen nagy a jelentősége a helybeni használatnak. Ez helybenolvasást éppúgy jelent, mint klubfoglalkozást, közös játékot, meshallgatást.

A helyi szükségletektől függően a legtöbb gyermekkönyvtárban néhány polcon szellemi és ügyességi játékok vannak. A szülők részéről igény van az oktató játékok kölcsönzésére, de pillanatnyilag ennek nem tudnak eleget tenni. A könyvtárak egy részé-

ben ifjúsági szervező tevékenykedik, aki a gyermekkönyvtárossal együttműködve tervezi meg a gyermekkönyvtár programját. A kulturális rendezvények iránt különösen vidéken nagy az igény. Kiállítások, film- és diavetítések, színelőadások, író-olvasó találkozók, vetélkedők kerülnek megrendezésre.

A gyermekkönyvtárak kulturális alternatívát kínálnak a gyerekeknek az elüzetese-
dett tömegkultúrával szemben. Aki gyermekkorában hozzászokik az olvasáshoz, felnőtt
korában természetes szükségletének érzi azt, és rendszeres könyvtárhasználóvá válik.
A dán közművelődési könyvtárügy koncepciója és egyenes irányú fejlődése megteremti
ehhez a feltételeket.

Kik a könyvtárhasználók?

Az utóbbi években részkutatásokkal igyekeztek feltárni, hogy a lakosság köréből kik és milyen arányban látogatják a könyvtárakat. A 60-as évek közepe óta a statisztikai adatok kizárólag a kölcsönzött kötetek alakulására adnak választ, részletes adatszolgáltatás csak a gépi feldolgozás általánossá tétele után várható. Ugyanakkor a felmerülő gazdasági problémák miatt politikusok és könyvtárosok keresik a választ arra, hogy hogyan alakul a könyvtárhasználók köre, amellyel igazolhatják a könyvtári költségeket, más sürgős szociális, technikai, oktatási célokat szolgáló kiadásokkal szemben. A könyvkiadásnak is szüksége van az olvasói igények ismeretére, hogy a piacot jobban tudja irányítani.

A különféle kutatások egybehangzóan bizonyították, hogy jelentősen emelkedett az utóbbi években a könyvtárhasználat, a könyvtárak a leglátogatottabb kulturális intézmények Dániában.

A részletesebb vizsgálatok kimutatták, hogy a 15–25 év közötti korosztály a legaktívabb könyvtári olvasó, az életkor előrehaladásával az olvasási intenzitás csökken.

Komoly társadalmi ellentmondásokat hozott felszínre az iskolázottság, szociális helyzet és könyvtárhasználat összefüggéseinek vizsgálata.

Noha a könyvtári ellátásban az egyenlő feltételek megteremtése a cél, a rosszabb anyagi körülmények között élő, kevésbé iskolázott tömegek, nagy részben munkások, segédmunkások maradnak távol a legnagyobb számban.

A társadalmi különbségek igen lassan csökkennek, az egyik vizsgálat adatai szerint a kereseti arányok nem változtak 1950 óta.

A cikk írója éles hangon szól azokról a politikusokról, akik nem ismerik fel a könyvtárak szerepét, alapvető fontosságát a társadalom fejlődésében. Megjelöli a könyvtárak feladatait is, a megfelelő fejlesztést a rosszul ellátott területeken, a könyvállomány növelését és a könyvtári kapcsolatok továbbfejlesztését.

Mindezekben a könyvtári erőfeszítéseken kívül szükséges, hogy a könyvtárügy politikai támogatást is kapjon ahhoz, hogy méltóan járulhasson hozzá az emberek közötti gazdasági és kulturális egyenlőtlenségek felszámolásához.